

Ortografia wizualizowana

Propozycje pracy z uczniami klas IV – VI (i nie tylko).

Wykorzystywane sposoby zapamiętywania.

„Okienka”

Kartka z bloku rysunkowego albo jedna strona w zeszytce do ćwiczeń podzielona na „okienka” (2x3) przeznaczone do wpisywania zasad ortograficznych oraz wyjątków. Nie wpisujemy przykładów wyrazów, ponieważ obraz powinien być przejrzysty. Nadmiar rozprasza, przytłacza, dezorganizuje. Taki zapis reguł (szczegóły, porządek – dla lewopółkulowców) pozwala na ich całościowe objęcie (uogólnianie – dla prawopółkulowców) i ułatwia zapamiętywanie. Wydaje się też, że informacji zapisanych w „okienkach” jest niewiele. Zasady ortograficzne zapisuje się na podstawie obserwacji i analizy odpowiednio dobranych zestawów wyrazów (zestawy z ćwiczeń) i sformułowanych w wyniku obserwacji wniosków. Ponadto prawopółkulowcy mogą ozdobić okienka różnorodnymi obrazkami stworzonymi na zasadzie skojarzeń.

Zasady zapisane w okienkach (czytelne dla wzrokowców) są głośno odczytywane, recytowane (ważne dla słuchowców). Istotny jest odpowiedni rytm przy powtarzaniu (dla prawopółkulowców) – np. wyrazy rozpoczynające się na „ó” dzielimy na dwie grupy: ósemka (na jednym wydechu), ów/ówdzie/ówczesny (na drugim wydechu); spółgłoski poprzedzające „rz” dzielimy na grupy: „trzy po trzy” p, d, t – k, g, b – w, ch, j (na trzech wydechach). Głośne powtarzanie łączymy z oglądaniem zapisanych zasad. Kinestetycy mogą też wyrażać rytm ruchami ciała, wystukiwać (palcem w kolano, by nie rozpraszać słuchowców), dyrygować itp.

Kolory.

Wprowadzamy stałe kolory dla reguł zapisanych w „okienkach”, dla zestawów ćwiczonych wyrazów z trudnością, czyli ortogramów oraz dla wyrazów na kartkach. Kolorujemy literki w trudnych wyrazach wg zasady: „ó” – kolor czerwony, „u” – kolor zielony, „ż” – kolor niebieski, „rz” – kolor pomarańczowy, „ch” – kolor fioletowy, „h” – kolor brązowy. Zapisany ortogram (dla lewopółkulowców) z pokolorowaną literką (kolory dla prawopółkulowców) staje się nie tylko ciągiem symboli-literki (dla lewopółkulowców), ale też obrazem (dla prawopółkulowców). Kolor może być też jedynym śladem pamięciowym łączonym z trudnym wyrazem i umożliwiającym odtworzenie jego kształtu graficznego.

Litery łączymy z przyporządkowanymi im kolorami, natomiast nie ma potrzeby dodatkowego rozróżniania wyrazów (na odpowiadające regułom ortograficznym i pozostałe), ponieważ podczas pisania stosowanie zasad ma znaczenie drugorzędne. Poza tym dodatkowe rozróżnienia (np. wpisywanie liter w kółka, trójkąty, kwadraty [w:] Lesław Furmaga „Kolorowa ortografia”) mogą ułatwić zapamiętywanie, ale też mogą zagmatwać obraz nadmiarem szczegółów. Takie rozwiązania powinno się więc dostosować do możliwości dziecka.

Metoda kartkowa.

- Należy przygotować paski papieru z kartek zeszytowych w kratkę pociętych w poprzek na cztery części.
- Na każdym pasku uczeń własnoręcznie wypisuje jeden wyraz dużymi, „pisanymi” literami. Tak zapisany wyraz jest odbierany jak rysunek (dla prawopółkulowców) w odróżnieniu od wyrazu drukowanego, który jest ciągiem symboli (dla lewopółkulowców). Trudność ortograficzną zaznacza się ustalonym kolorem (dla prawopółkulowców). Uczniowie z dysfunkcjami mogą mieć trudności z wykonaniem takich kartek, można więc przygotować kartki z wykropkowanym kształtem wyrazu, który dziecko następnie poprawi czar-

nym flamastrem. Własnoręczne wykonanie kartek jest szczególnie ważne dla kinestetyków, którzy uczą się najlepiej tego, co sami wykonają.

królik

półka

spódnica

klótnia

źródło

- Kartkę z wypisanym wyrazem uczeń trzyma w ręku na wysokości oczu, nieco z lewej strony. Ten sposób trzymania kartki ułatwia zapamiętywanie kształtu graficznego wyrazu – „trafia” do miejsc odpowiedzialnych za pamięć trwałą w prawej półkuli mózgowej.
- Trzymając kartkę z wyrazem (dla wzrokowców), uczeń głośno czyta cały wyraz (dla słuchowców), literuje. Następuje rozkładanie dźwięków, analiza (dla lewopółkulowców, też słyszenie własnych dźwięków) oraz ich łączenie, synteza (dla prawopółkulowców, też słyszenie dźwięków innych). Następnie powtarza się czynności z zamkniętymi oczami. Następuje wizualizacja, zapamiętywanie kształtu graficznego ćwiczonego wyrazu, kojarzenie go z kolorami.

Królik k – r – o z kreską – l – i – k

- Uczeń trzyma kartkę w ręku na wysokości oczu, drugą ręką (dominującą) pisze ten wyraz palcem w powietrzu, jednocześnie głośno literując. Wykorzystuje się wszystkie kanały percepcji. Niektórzy pisząc patrzą na zapis wyrazu na kartce, niektórzy oglądają zwizualizowany obraz „w głowie”. Następnie powtarzamy pisanie drugą ręką, co pozwala na zaktywizowanie obu półkul mózgowych.
- Głośne czytanie, literowanie, sylabizowanie powinno odbywać się w sposób rytmiczny (dla prawopółkulowców), co pozwoli słyszeć dźwięki i własne i innych. Kinestetycy mogą podkreślać rytm np. ruchem ciała.

Jeden zestaw kartek (10-15 wyrazów, dla uczniów młodszych mniej) jest przeznaczony do ćwiczenia przez 7-10 dni, następnie dajemy im nowy zestaw wyrazów. Wizualizacja wykonywana przez ten czas i następnie powtórzona po miesiącu i po trzech miesiącach pozwala na wytworzenie trwałych wyobrażeń. W ten sposób uczeń może zapamiętać pisownię 300 i więcej trudnych wyrazów w ciągu roku szkolnego, co nie wyczerpuje jego możliwości (Polański podaje, że może to być ok. 700 wyrazów). Zasadniczy problem polega na tym, że ćwiczenie trzeba wykonywać codziennie (a więc przede wszystkim w domu), o czym uczniowie zapominają i czego nie można sprawdzić. Metoda jest też dobra do zapamiętania zestawu wyrazów, które pojawiają się w dyktandzie, pod warunkiem że uczeń otrzyma zestaw odpowiednio wcześniej.

Zestawy wyrazów.

Wyrazy, które uczniowie systematycznie ćwiczą metodą kartkową, są zapisywane na specjalnie wydzielonych w tym celu stronach zeszytu do ćwiczeń i tworzą zestawy (idealne dla lewopółkulowców). Trudności ortograficzne zaznaczamy kolorami (dla prawopółkulowców). Zestawy te są konsekwentnie rozszerzane w trakcie wprowadzania nowych wyrazów do przećwiczenia. Wówczas wyrazy zapisane wcześniej odczytuje się głośno (dla słuchowców) i rytmicznie.

Tworzenie rodzin wyrazów.

Sposób stary jak świat. Pozwala na utrwalanie kształtu graficznego wyrazów i jednocześnie rozszerzanie zasobu słownictwa. Obserwacja wyrazów pokrewnych i ich analiza pomaga sformułować zasady pisowni. Ćwiczenie można uatrakcyjnić (dla prawopółkulowców), proponując ciekawy zapis graficzny rodziny wyrazów z wykorzystaniem kolorów. Wyrazy pochodne można umieścić na promykach słoneczka, płatkach kwiatu, w piramidce itp. warto też odwołać się do inwencji prawopółkulowców, którzy wymyślą interesujące sposoby zapisu. Wykonując takie ćwiczenia nawet 6-klasiści doskonale się bawią, a emocje (pozytywne rzadko towarzyszą nauce ortografii) także ułatwiają zapamiętywanie.

Uzasadnianie pisowni.

Sposób podobny do poprzedniego. Uczeń dobiera wyrazy odpowiadające konkretnej regule ortograficznej – np. uzupełniając „okienka” – oraz wyrazy pokrewne formy wyrazów ilustrujące zasadę ortograficzną. Istotny jest sposób zapisania par wyrazów (dla prawopółkulowców):

m	r	ó	z	
m	r	o	z	y

k	a	rz	e	
k	a	r	a	ć

k	a	ż	e	
k	a	z	a	ć

s	u	ch	y
s	u	sz	a

Zapisanie par wyrazów w jednej linii może być nieczytelne dla uczniów – nie widzą oni, jak głoski wymieniają się. Taki sposób jak wyżej pozwala zaobserwować wymianę głosek. Zapisane „piętrowo” wyrazy tworzą obraz (dla prawopółkulowców), w którym wykorzystujemy też kolory.

Obrazki tematyczne.

Sposób dobry dla kreatywnych prawopółkulowców, preferujących myślenie obrazami. Ortogramy jednego rodzaju (żeby nie mieszać wyrazów) przedstawiamy na ilustracji. Na przykład wyrazy z „ch” kojarzymy z obrazem domu, w którym znajdują się: schody, strych, dach, kuchnia, chleb itp. Ilość ortogramów umieszczonych na ilustracji zależy od możliwości dziecka. Obok rysunku wypisujemy nazwy – wyrazy z „ch” (dla lewopółkulowców), zaznaczając trudność kolorem (dla prawopółkulowców). Wykonanie takiego rysunku, wyszukiwanie odpowiednich wyrazów wymaga zaangażowania, wiąże się z emocjami, co jest istotne szczególnie dla kinestetyków.

Obrazki „ortograficzne”.

Sposób podobny do poprzedniego, z tym że na rysunku przedstawiony zostaje jeden ortogram. Obrazek należy wykonać w taki sposób, aby wpisać w niego trudność ortograficzną. Ilustracja może więc przedstawiać żelazko z „ż” wpisanym w „stopkę”, wózek z „ó” wrysowanym w kółka itp. Słuchowcy mogą przedstawić też dźwięki. Uczniowie bardzo lubią takie ćwiczenia, zwłaszcza jeśli rysunki wyglądają nietypowo, ale ilość zilustrowanych ortogramów jest ograniczona. Dlatego dobrze byłoby, gdyby uczniowie wykonywali obrazki do różnych ortogramów, a następnie oglądali prace innych. Jeśli uczeń nie chce rysować ilustracji (zapewne lewopółkulowy słuchowiec), może wykonać inne, bardziej odpowiednie dla siebie ćwiczenie.

Tworzenie połączeń wyrazowych.

Korzystamy z listy ortogramów, ponieważ w takim połączeniu powinny się znaleźć wyrazy z jedną trudnością (np. wyrazy z „ó”, ale wyrazy z „u” już nie, żeby nie mylić). Uczniowie tworzą połączenia typu:

- długa, gruba rura od umywalki,
- trzmiel brzęczy na drzewku brzoskwini,
- żarłoczny żuk żywi się żytem,
- historyczny hipopotam hałasuje w filharmonii,
- chudy chomik chętnie chodzi piechotą,
- różowy królik niósł żółte ogórki.

Z zapisie używamy znanych kolorów. Połączenia odczytujemy głośno, zwracając uwagę na powtarzające się głoski, np. „ż” kojarzone z dźwiękiem żuka (dla słuchowców). Dodatkowo uczniowie rysują swoje wyobrażenia (dla wzrokowców) lub ilustrują ruchem (dla kinestetyków). Ćwiczenie wykorzystuje metodę łańcuszków pamięciowych, zwiększających skutecz-

ność zapamiętywania (podobnie jak poprzednie). Wyrazy możemy łączyć w ciągi – jak powyżej – albo wykorzystując jakąkolwiek inną zasadę kojarzenia (np. wyraz „zahaczamy” o wyraz).

Kaligrama.

Połączenia wyrazowe (jak wyżej) lub wyrazy zapisujemy na konturze litery-głoski, tak że zapis tworzy rysunek. Wykorzystane ortogramy – ich kształt graficzny, brzmienie – kojarzymy z kształtem litery-głoski, przedstawianym nie tylko na rysunku, ale też gestami, np. okrągłe „ó” z kulistym wróblem, pączkiem róży itp.

Uzupełnianie tekstów z lukami.

Pisanie ze słuchu jest odpowiednie dla słuchowców, innym, szczególnie uczniom z zaburzeniami słuchu fonemowego, może sprawiać trudności. Poza tym dzieci często piszą wolno, w trakcie dyktowania myślą przede wszystkim o tym, żeby zdążyć z pisaniem, o poprawności zapominają. Brakuje im czasu, by odwołać się do obrazów przechowywanych w pamięci, angażują głównie percepcję słuchową. Pisanie ze słuchu to dobra metoda ćwiczenia i nie należy z niej rezygnować, ponieważ uczy przekładania dźwięków mowy na system umownych znaków-liter, które te dźwięki wyrażają. Uczy przekładania języka mówionego na pisany. Natomiast podczas sprawdzania poprawności okazuje się nieobiektywna. Znacznie lepsze są dyktanda wzrokowe, teksty z lukami do uzupełnienia – zarówno w trakcie ćwiczenia, jak i sprawdzania. Uzupełnienie wyrazu z luką pozwala na jednoczesną aktualizację jego kształtu graficznego i porównanie z zapamiętanym wyobrażeniem. Jednocześnie podczas uzupełniania tekstu wyrazy, zdania, a na koniec cały tekst powinny być odczytywane głośno (dla słuchowców). Głośne czytanie w trakcie pisania pozwala na porównanie brzmienia wyrazu z jego kształtem graficznym i poprawia koordynację wzrokowo-słuchowo-ruchową. Po uzupełnieniu tekstu z lukami uczniowie mogą sprawdzić jego poprawność poprzez porównanie z kompletnym tekstem albo korzystając ze słownika. Dostrzeżone błędy oraz inne ortogramy należy skomentować. Tak wykonane ćwiczenie można rozszerzyć o pisanie z pamięci.

G....eś był najgrub....y z całej klasy, poniewa.... uwielbiał jeść. Jadł na w....ystkich p....erwach i podczas więk....ości lekcji. Po powrocie do domucał się na wypełniony po b....egi talerz.... Jego p....ysmakiem były kurczaki z ro....na, oddałbyycie za o....echowy tort. Kole....ankiartowały, że wygląda jak staro....ytny ksią....ę, a jego twa.... p....ypomina księ....yc w pełni. Gdy inni ko....ystali u uroków śnie....nej zimy, zje....d....ali na sankach i na ły....wach, on ubrany w ko....uch z fut....anym kołnie....em, p....epasanyemiennym pasem zelazną sp....ączką, p....ypatrywał się tylko, dr....ąc z zimna. W końcu jak olb....ymiagłowiec targany p....ez bu....ę na mo....u opuszczał towa....ystwo.

Wierszyki – rymowanki.

Ułatwiają zapamiętywanie. Wymagają kolejnego odtwarzania zapamiętanych wyrazów (dla lewopółkulowców), rymy są dobrymi „haczykami pamięciowymi”, podobnie jak rytm (dla prawopółkulowców). Uczniowie mogą wykorzystywać także tworzone przez siebie wierszyki i rymowanki, a im one dziwniejsze, tym lepiej. Sporo takich propozycji można znaleźć w wielu zeszytach ćwiczeń, bo sposób stary, m.in. w podręczniku W. Gawdzika.

Krzyżowki, piramidki, słoneczka.

To jeszcze jeden sposób przełożenia zapisanego wyrazu (dla lewopółkulowców) na obraz (dla prawopółkulowców), w którym można wykorzystać kształty i kolory. Istotne jest również to, że w trakcie wykonywania pracy (podobnie jak w wielu poprzednich ćwicze-

niach) uczeń przepisuje wyraz, odtwarza jego kształt graficzny, zapamiętuje obraz wzrokowy i wzrokowo-ruchowy.

Nauka zgodna z pracą mózgu. Krótkie podsumowanie.

dla lewopółkulowców	dla prawopółkulowców
<ul style="list-style-type: none"> ▪ reguły, zasady, ▪ logika i porządek, kolejność, ▪ myślenie werbalne, ▪ analiza – przejście do szczegółów, ▪ słowa i symbole, ▪ rozkładanie dźwięków, ▪ słyszenie własnych dźwięków. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyobrażenia, kreatywność, ▪ myślenie obrazowe, opisowość, ▪ uczucia, ▪ synteza – uogólnianie, ▪ obrazy i kolory, rytm, ▪ łączenie dźwięków, ▪ słyszenie dźwięków innych.
Pamięć krótka.	Pamięć długa.

Nauka zgodna z dominującym kanałem percepcji. Krótkie podsumowanie.

wzrokowcy	sluchowcy	kinestetycy
<ul style="list-style-type: none"> ▪ myślą obrazami, ▪ kolory, kształty, ▪ zapis graficzny, ▪ oglądanie wyrazów - zapamiętywanie, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ myślą w słowach, ▪ głośne powtarzanie, ▪ wytwarzanie bodźców słuchowych, ▪ wymawianie głosek – zapamiętywanie, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zaangażowanie, emocje, ▪ bezpośredni udział, ▪ ruch i dotyk, ▪ zmiana pozycji ciała, ▪ zapis słowa – zapamiętywanie,

Bibliografia: **Z. Brzeškiewicz:** Superumysł. Jak uczyć się trzy razy skuteczniej; **T. Buzan:** Rusz głową; **T. Buzan:** Pamięć na zawołanie; **R. Davis:** Dar dysleksji; **L. Furmaga:** Kolorowa ortografia; **W. Gawdzik:** Ortografia na wesoło; **M. Iwanowicz:** Mistrz ortografii; **E. Polański:** Dydaktyka ortografii i interpunkcji; **Z. Saduś:** Zeszyty ćwiczeń do nauki ortografii; **J. Seymour, J. O'Connor:** NLP; **J. Vos:** Rewolucja w uczeniu się.

Małgorzata Kubiak – Chudy